

kar ordens mening och funktion. Likaså har jag menat att det textcenterade biograferandet kan kompletteras med strategiska nedslag i det personliga och existentiellt formaterande. Men detta har jag gjort dels genom att utnyttja Ingmar Lundqvists resultat, dels för att jag funnit Lundqvists avhandling synnerligen värd att ta på allvar. Ingmar Lundqvists har säkert sedan länge förstått att efter honom kommer det kanske aldrig att skrivas någon mer biografi över Torsten Fogelqvist. En sådan insikt är bra för vetenskapen, ibland emellertid förlamande för forskaren. För humanistisk forskning är verkligen, som Ingmar Lundqvist skriver i inledningen, inte minst en etisk fråga. De döda vi skriver om har ingen replikrätt. Men jag är övertygad om att Torsten Fogelqvist är mycket nöjd med Ingmar Lundqvist. Jag tror han hade uppskattat att bli betraktad på detta inkännande om än tematiserade vis. Lundqvist har fått ordning på Torsten Fogelqvist. Han har på ett övertygande sätt lyft fram de huvudteman som dominerade hans brokiga offentliga gärning. Och han har beskrivit och analyserat Torsten Fogelqvist ideologi i relief både till hans uppväxt och bildningsgång och i relation till mellankrigstidens mer allmänna ideologiska och politiska klimat. Det här är en avhandling som är resultatet av många års ansträngningar och de ansträngningarna har lett till resultat som kommer att stå sig länge.

Noter

¹ Martin Kylhammar, *Den tidlöse modernisten* (Carlsson 2004).

² DN 24.7.1935

³ DN 21.7.1935

Replik 1

Ingmar Lundqvist

”De döda vi skriver om har ingen replikrätt”, framhåller Kylhammar, men gäller den etiska hållningen även recensenter? Det är sällan man i en vetenskaplig tidskrift ser någon moralisera och tycka till om en porträtterad person så mycket som Kylhammar gör. Skulle det inte handla om den intellektuella biografins allmänna metodologi? Det brukar heta att idéhistorikernas/historikernas uppgift är att försöka förstå människor ur det förflutna, inte att döma ut dem utifrån dagens synsätt eller politiska korrekthet och allt vad detta innebär i form av enögdhet och anakronismer. Kylhammar kritiserar Fogelqvist (1880-1941), bl.a. ifrågasätts hans demokrati- och människosyn, som i själva verket var mycket tidstypisk. När han talar om att Fogelqvist – denne i ord och handling närmast klassiska humanist som hela sitt liv kämpade för kulturella värden – borde ha problematiserat sin egen hållning så undrar jag om han skämtar.

Att Fogelqvist reagerade negativt i samband med storstrejken 1909 och tyckte illa om klasskampen är endast vad man kan förvänta sig i hans egen-
skap av borgerlig intellektuell och liberalkonservativ. Att han inte önskade
någon storstrejk utan ville att en uppgörelse träffades mellan parterna på
arbetsmarknaden, betyder inte att han intog en tve tydlig hållning till demo-
kratin. För honom handlade det om samhällets stabilitet och han var rädd
för att den demokratiska samhällskulturen skulle slås i sönder av socialistiska
desperados. Storstrejken var verkligen hejdlös då den riktade sig mot alla
arbetsgivare i landet, och syftet var att stoppa hela samhällsmaskineriet. Den
borgerliga pressen varnade för anarki. Den kategorin tidningar borde man
kanske ha lyssnat mer på, för organisatoriskt blev ju storstrejken ett stort
fiasko för fackföreningsrörelsen som på kort tid miste mer än hälften av sina
medlemmar. Fogelqvist var inte så okänslig för materiella orättvisor som Kyl-
hammar vill få det till. Som boende i ett ruckel på Brunnsviks folkhögskola
i tiotalet år tillsammans med ungdomar från arbetarklassen fick han själv
erfara vad fattigdom innebär, så även när han som omkringkuskande folk-
bildare tog sig fram på vägarna i kappsäck med några få ören på fickan. Att
hävda att aristokraten Heidenstam var jämförelsevis mer demokratisk och
mer förstående för arbetarklassens villkor är bara inte trovärdigt.

Kylhammar säger sig urskilja två faser i den biograferades gärning, en "sa-
longshumanistisk" och en "stridbar radikal", med det förra omfattande hans
professionella folkbildningsperiod samt huvudredaktörskapet på *DN* och
det senare hans 30-tal. Denna tolkning är för mig hart när obegriplig, mina
avhandlingsresultat pekar inte alls i den riktningen. Syftet med att använda
ordet "salongshumanist", som inte ens sätts inom citationstecken, är att av-
färda Fogelqvist; en person som inte levde som han lärde, en hycklare och
falsk humanist. Ordet "salongshumanist" finner man inte i min avhandling
(för övrigt inte heller i Jonas Hanssons avhandling om humanismen i Sverige)
och har aldrig existerat som vedertaget begrepp. Dock kan tänkas att denna
ordkombination någon gång kan ha använts från socialistiskt eller marxistiskt
håll i hatet mot den bildade borgerligheten under mellankrigstiden.

Fogelqvist kan inte kopplas till begreppet folktribun eftersom han var en
simpl salongshumanist som man drog på mungipan åt och ironiserade över,
menar Kylhammar. Men om sanningen skall fram talade Fogelqvist om någon,
i sin framskjutna ställning, i folkets namn och det med patos i oräkneliga tal
och tidningsartiklar. Kylhammar tillägger att Fogelqvist i sitt artikelskrivande
"borde ha funderat över kvaliteten och vad han egentligen brände sin uppen-
bara begåvning på". Nå, så illa var det inte. Av många betraktad som en av ti-
dens bästa svenska publicister, helt i klass med Torgny Segerstedt och Fredrik
Böök, blev han chef för både den politiska och den kulturella avdelningen på
Dagens Nyheter 1925-29. Vid tidningens nittioårsjubileum 1954 hyllades han

av Herbert Tingsten som dess främste publicist jämte Otto von Zweigbergk. Som oförtröttlig kulturspridare i pressen, frodig essäist och litterärt bevärdad blev han 1931 i hård konkurrens (Torgny Segerstedt, John Landquist, Vilhelm Ekelund och Pär Lagerkvist) ledamot av Svenska Akademien då han efterträdde Erik Axel Karlfeldt, och som medlem av Nobelkommittén hade han ett stort inflytande när Nobelprisen i litteratur skulle delas ut.

Det heter i recensionen, med stöd av ”vår tids nestor” (!?) Robert A. Dahl: ”Demokrati handlar om allas delaktighet, kvantitet om man så vill, men också om upplyst förståelse, kvalitet om man så vill.” Om man som Fogelqvist, i likhet med Heidenstam, önskade att man borde ”aristokratisera mera” och hålla på kvaliteten, är det då så särskilt upprörande eller konstigt att han bröt staven över vissa företeelser i samhället som inte låg i samklang med tidens folkbildningssträvanden – är man per definition odemokratisk om man anser att delar av populärkulturen är skräp och har mycket lite med ”upplyst förståelse” att göra? Det stämmer att Fogelqvist 1921 lanserade en teori om masskulturens faror i form av fotbollen, filmen, foxtroten och annan nöjeskultur, men detta innebar inte att massorna inte skulle få sätta sin prägel på politiken: han välkomnade den allmänna och lika rösträtten för män och kvinnor som genomfördes i Sverige 1921, och som han hade argumenterat för alltsedan ungdomsåren. Påståendet att ”det duger inte att frisera litterära eller andra historiska källor efter dagens moden” i samband med min anknytning till det gängse konservativsmbegreppet torde kräva en förklaring. Anser man att den biograferade var radikal i 30-talets psalmboksfråga, bör man i ärlighetens namn beakta att han under ett skede av debatten inte ville ändra på ett enda ord i en psalmbok som var 115 år gammal. Det poängteras att Fogelqvist gjorde klart att kristendom och nazism inte var förenliga – påstår jag något annat i avhandlingen måste jag ha drabbats av hjärnblödning. Besynnerlig är också anmärkningen att jag inte borde ha skrivit ”förinta” när Fogelqvists attack mot aposteln Paulus lär refereras (som framgår ovan använde han själv ordet ”ut-rotta”), eftersom det ordet var avhängigt det dåtida diskursutrymmet och därför lämpligen reserveras för den verkliga förintelsen. Recensenten tittar i en not och finner inte tillräckligt belegg för att den av Nietzsche influerade personlighetsprincipen nedtonades i samband med nazismens framfart, i stället för att notera det faktum att Fogelqvist under 30-talets senare hälft var färgat av den kristna humanismen med dess betoning på människokärlek och medlidande.